

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

הקמת חממה בשביעית

הצגת הבעיה

חקלאי המגדל פרחים ואלו נשתלו לפני השנה השביעית, האם מותר לו קודם הגיזום לכסות את החממה ואח"כ לגזום בחממה בשביעית?

תשובה¹

הרב קוק זצ"ל בס' שבת הארץ (קונ"א סי' ג) הקשה על המשנה (שביעית פ"ב מ"ד) שעושין להן בתים רק עד ר"ה אך מר"ה ואילך אסור לעשות להם בתים (עי' ע"ז נ ע"ב), ומהירושלמי משמע שהמדובר בבתיים ממש הבאים להגן משמש וגשם, וקשיא על הירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) ממה שהוא עצמו הסתפק האם מותר לזרוע בשביעית בתוך בית, האם "שדך" האמור בשביעית הוא דווקא שדה ולא בית, או מכיוון שנאמר "ושבתה הארץ", גם הבית בכלל?

ותירץ הרב קוק זצ"ל שיש לחלק בין זרע בתוך בית קיים, לבין עושה בית בשביעית לעץ נטוע מכבר. במקרה האחרון – הדבר אסור, כי העץ היה כבר נטוע. אלא שהרב הוסיף שהבית אסור בשביעית "מפני שגדלה מחמת הצל" ולכאורה זו סברה אחרת ולפיה החילוק בין המקרים הוא פשוט: הספק של הירושלמי, האם מותר לזרוע בבית, הוא בבית שאינו מטיב עם הגידול, ועשיית בתים האסורה בשביעית היא זו המטיבה עם הגידול; וצ"ע מה כוונתו של הרב?

ולענ"ד צ"ע בסברתו הראשונה לחלק בין בית קיים מכבר, לבין עושה בית. אם בית מפקיע שם "שדה" מהמקום, מה לי בנה מקודם, מה לי נבנה עכשיו? ואם תאמר שהגידולין מפקיעים מהמקום שם "בית", א"כ גם אם היה בית בנוי מקודם, ברגע שהמקום הפך להיות שדה או כרם פקע ממנו שם "בית"?

ואולי רוצה הרב קוק זצ"ל לומר כך, שהבונה בית לעצים בשביעית עושה בו זמנית שתי פעולות הפוכות, הוא מתכוון להטיב עם העצים וזוהי תולדה האסורה בשביעית מדרבנן, ובו-זמנית הוא מפקיע מהמקום שם "שדה" וע"כ הדבר מותר. וא"כ הרי שני דברים הבאים כאחד וא"א להתיר את המעשה משום שמפקיע שם

1. התשובה מתייחסת לביורור דבריו של מרן הרב קוק זצ"ל, המבחין בין גידול בבית שהיה קיים כבר בערב השמיטה לבין בית הנבנה בתוך השמיטה עצמה, כמבואר בגוף התשובה. הערת עורך י.פ.

"שדה", כי באותה הפקעה עצמה הוא מטיב עם העצים ועושה דבר האסור. ולכן הדבר אסור. משא"כ בית הקיים ועומד לפני כן, אע"פ שהוא מטיב עם העצים, אין שם שדה שביעית על המקום והדבר לא נאסר. ולפי"ז עשיית בית המזיק לעצים, או אפילו אינו מוסיף ואינו גורע, אכן מותר והמלאכות באותו מקום מכאן ואילך מותרות.

אלא שלפ"ז צ"ע מה הסתפק הירושלמי בעניין בית בכלל, הרי משנה מפורשת היא, שזריעה בתוך בית קיים – מותר, ורק עשיית בית, שבה הוא מפקיע מהמקום שם "שדה" ובו זמנית מטיב עם העץ – אסור. ואולי י"ל שמכיוון שבפירוש המשנה יש ספק, ורבים פירשו שעשיית בתים פירושה גדר סביב לעץ (עיין ר"ש בפי' השני ורא"ש והגר"א). אבל אין ממשנתנו שום ראייה לפשוט ספק זה. ויתכן ששתי הסוגיות בירושלמי נחלקו בפירוש המשנה. הירושלמי על המשנה בפ"ב הל' ד פירש בתים כפשוטם, והירושלמי שהסתפק בעניין זריעה בבית פירש כפי' הר"ש והרא"ש. וא"כ עצם ספקו של הירושלמי יכול להיות שנפשט ממקום אחר².

עכ"פ לעניננו יוצא שרק עצם הקמת הבית לעץ קיים – היא האסורה בשביעית כאשר הבית מטיב עם העץ, אך מכאן ואילך המלאכות מותרות. ק"ו למקום שהבית לא נועד להטיב עם העצים, אלא למטרה הלכתית, גם הקמת הבית מותרת וגם המלאכות מותרות. חוץ מקיטום שהוא חשש דאורייתא.

בשולי תשובתו הערת עורך: י.פ.

לענ"ד אין בדברי הרב קוק זצ"ל שני תירוצים, אלא תירוץ אחד. וכוונתו בדבריו כפולה: (1) ליישב את הסתירה מהמשנה שם משמע שיש איסורי שביעית בבית, ובירושלמי הסתפקו בכך. (2) בנוסף, יש לבאר מהותו של איסור עשיית הבית.

ליישב את הסתירה, קובע הרב קוק זצ"ל שאם העץ או הצמח נטוע בשדה, אין הבית הנבנה לאחר מכן מפקיע מדין שדה; ולכך מתייחסים דברי המשנה "אין עושין בתים בע"ש". לעומת זאת, אם נוטעים את האילן בתוך הבית ולא היה רגע שחל על המקום שם שדה, אזי יש למקום דין בית ובזה מסתפק הירושלמי. מעבר לכך עדיין יש לבאר איזה איסור יש בעשיית הבית, ולכאורה אינו עושה מלאכה? לכך כותב הרב קוק זצ"ל שהצל מטיב עם הגידול, (ולא כתירוץ נוסף) כלומר שיש בעצם בניית הבית פעולה של הצמחה והוא בכלל אברוי

2. אך אין ליישב בכך את הרמב"ם שלא הביא ספק זה, שהרי הוא עצמו פי' במשנה בית במשמעות של צל. אמנם י"ל להיפך שהרמב"ם פשט את הבעיה, שמכיון שעשית בית לצל אסור, א"כ אסור גם לזרוע בשביעית בבית ולכן סתם ולא חילק. וצ"ע.

ולכן אסור, ועי' שכגון זה דן הגרצפ"פ (הר צבי או"ח ח"א סי' קלג) בהקשר לפתיחת חלון של חממה בשבת. לפי"ז יוצא שאם תחילת הגידול היה בשדה ולאחר מכן סיכך על גביו — אין הבית שלאחר כך מפקיע דין שדה. ובכה"ג אם יגזום או יעשה פעולה שאסורה בשביעית — אסור (וכן גם הבין הגרצפ"פ את דברי הרב קוק זצ"ל עי' הר צבי זרעים ח"ב סי' לה). אלא שיש להקשות על דברי הרב קוק זצ"ל מירושלמי (פ"ה דמעשרות ה"ב) שמביא את המחלוקת בין ר"ע לרבנין: זרע בחורבה והביאה שליש ואח"כ סיכך ע"ג, נחלקו הם אם התוספת חייב אם לאו, והמחלוקת אם אזלי' בתר שליש או לא, ומבאר שם שהמחלוקת ביניהם היא בין במקרה שזרע בחורבה ולאחר מכן סיכך מעל הגידול, ובין אם זרע בבית, הוריד את הסכך ולאחר מכן החזירו. וכאמור המחלוקת היא רק אם אזלי' בתר שליש אם לא, אך לכו"ע נחשב הגידול שמתחת לסכך כגדל בבית והפקיע בכך את דין השדה גם במקרה שסיכך לאחר הנטיעה, (וכן הקשה הגרצפ"פ שם).

היוצא מהנ"ל שאכן לרב קוק זצ"ל אם זרע או נטע ולאחר מכן בונה בית — אין הבית מפקיע דין שדה ואסור לעשות שם מלאכות האסורות בשביעית. אך כיוון שמדברי הירושלמי לא נראה כתירוץ ונאמרו גם תירוצים אחרים (עי' שבת הארץ פ"א ה"ג אות ב), לכן נראה שיש להקל גם במקרה שבנה את החממה לאחר הזריעה או הנטיעה.

תשובת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

בפני הרב קוק זצ"ל עמדה סתירה, כדי ליישבה יכול היה להסתפק בחילוק שבין בית המטיב עם הגידול לבין בית המזיק לגידול. לשם מה היה צורך לחלק גם בין בניית בית לפני הזריעה לבין הבניה אחריה? מה גם שלהלכה אי אפשר להכריע אלא א"כ יש הוכחה, ואם כן מה ההכרח לומר כתירוץ של הרב קוק זצ"ל כשיש אפשרות לומר אחרת?

לכן נלענ"ד שהחילוק בין שדה זרוע מכבר לשדה הנזרעת אח"כ עולה בפשטות מלשון המשנה "ועושים להם בתים" עד ר"ה, משמע שאחרי ר"ה הדבר אסור, אלא שלדעת הרב קוק זצ"ל, הסברה מספקת לחלק בין זרוע לפני שהיו בתים לבין זרוע לאחר שהבית קיים ולכן הסברה מחייבת לחלק בחילוק נוסף. ולא רק הסברה אינה מספקת אלא יש הוכחה נגדה מהירושלמי במעשרות, לכן הכרח לצרף חילוק נוסף בין בית המטיב עם הגידולים לבין בית המזיק לגידולים. ויתכן שגם חילוק זה לעצמו אינו מספיק. כי גם בית המטיב את הגידולים מפקיע ממנו שם שדה; כי שדה הוא מקום טבעי ובית הוא מקום מלאכותי, ואעפ"י שהבית מטיב עם הגידולים סו"ס אינו שדה טבעי, ולכן צירוף שני הדברים יחד אסורים. דהיינו לבנות בית לנטיעה כדי להטיב אותה בשביעית — היא האסורה.